

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยการมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถาบันศึกษาปอเนาะในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดปัตตานี ตามทัศนะของครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียนประจำสถาบันศึกษาปอเนาะครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม
2. แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันศึกษาทางศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้
3. แนวคิดเกี่ยวกับงานการศึกษานอกโรงเรียน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า การมีส่วนร่วม ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Participation โดยทั่วไปจะมีความหมายที่กว้างขวาง สำหรับความหมายที่พูดถึงในเชิงการพัฒนา มักจะหมายถึง การเกี่ยวข้องของประชาชนในการเข้ามามีบทบาทในการดำเนินงานตามลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่การมีส่วนร่วมของชุมชนไม่ได้หมายความว่าประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการหรือองค์กรพัฒนาตั้งขึ้น แท้ที่จริงแล้วเป็นการให้ชุมชนมีกิจกรรมและวิธีการดำเนินการของตนเองในชุมชน

วิญญู อังคนารักษ์ (2517 : 91) กล่าวถึง วิธีการทำงานให้ดีว่า จะต้องให้ลูกน้องมีส่วนร่วมทำงานด้วย (Participation) นั้น มิได้หมายความว่า คอยแต่ออกคำสั่งให้ลูกน้องปฏิบัติแต่อย่างเดียว แต่หมายถึงการเสาะหา ความคิด ปฏิกริยาและความรู้สึก กระทำให้ลูกน้องแต่ละคนรู้สึกว่าเป็นคนสำคัญเหมือนกัน การแสดงข้อเท็จจริง ความคิด แผนการและปัญหาต่อผู้เกี่ยวข้องและเปิดโอกาสให้เขาแสดงความคิดเห็นก่อนที่จะออกคำสั่งไป

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2525 : 183) การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ (Mental and Emotional Involvement) ของบุคคลในสถานการณ์กลุ่ม

(Group Situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการ (Contribution) ให้บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย
 ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์ (2531 : 44 อ้างถึงใน นเรศ หิรัญกุล 2544 : 11) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การให้สมาชิกทุกคนในองค์การหรือหน่วยงานเดียวกันได้กระทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้งานบรรลุเป้าหมายที่ทุกคนวาดหวังและประสบผลสำเร็จ บุคลากรทุกระดับในหน่วยงานร่วมมือกัน รับผิดชอบร่วมกันมีความรู้สึกผูกพันในฐานะเป็นส่วนหนึ่งขององค์การต้องการปฏิบัติงานอย่างมีเป้าหมายและทิศทาง

แสวง รัตนมงคลมาส (2543 : 14) ให้ความหมายการมีส่วนร่วม ไว้ว่าหมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่างๆ ของกิจกรรมของสังคม และประชาชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความหมายบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของคนต่อกิจกรรมนั้นๆ ในการแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจ กำหนดนโยบาย หรือดำเนินการดำเนินนโยบาย ในการกำหนดเป้าหมายและ แผนงาน ดำเนินการในกระบวนการจัดการและร่วมหนุนช่วยทรัพยากรบริหาร

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 2) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนถือการที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของคนในการจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากร และกระจายทรัพยากร การกระจายทรัพยากรและปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์คือการดำรงชีวิตของทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกในสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตคนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534 : 67) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆอันมีผลกระทบมาถึงตัวประชาชนเอง การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นแนวคิดทางยุทธศาสตร์ ของหลักการพัฒนาชุมชนที่จะทำให้ประชาชนบังเกิดความศรัทธาในตัวเอง (Self – reliance) ความเชื่อมั่นในตนเอง (Self – confidence) ความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) ในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาต่างๆในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถและประสิทธิภาพในการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตยของประชาชน

Amstein (อ้างถึงใน อรุณ รักธรรม, 2536 : 270) การมีส่วนร่วม หมายถึง ผู้เข้าไปมีส่วนร่วมจะต้องมีอำนาจและการควบคุมอย่างแท้จริงในอันที่จะกระทำกรอย่างใดอย่างหนึ่งให้บังเกิดขึ้น

Berkley (อ้างถึงใน อรุณ รักธรรม. 2536 : 270) การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ผู้นำอนุญาตให้ผู้ตามเป็นจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

Putti (อ้างถึงใน ทศนา แสงศักดิ์. 2539 : 15) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการบริหารจะทำให้การบริหารเปิดกว้างมีอิสระทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหาร อันเป็นวิถีทางในการขยายอิทธิพลของสายบังคับบัญชาลงไปสู่ระดับปฏิบัติในองค์กร

Whang (อ้างถึงใน ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 13) การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเข้าไปดำเนินงาน งานบุคคลหรืองานกลุ่มเพื่อให้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนทางด้านกำลังงาน หรือทรัพยากรต่อสถาบัน ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา

White (อ้างถึงใน กิตติ คันธา. 2526 : 14) การมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 3 มิติ มิติที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร มิติที่ 2 มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา ลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ และมิติที่ 3 มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน

จากแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมดังกล่าวสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง โดยเริ่มตั้งแต่ การรับรู้ถึงสภาพปัญหา การร่วมคิด ร่วมวางแผนเสนอแนวทางการแก้ปัญหา ร่วมปฏิบัติการแก้ปัญหาของชุมชน ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและองค์ประกอบทางสังคมอื่น ๆ ส่วนประโยชน์ของการมีส่วนร่วมเป็นการเสริมสร้างในการวิจัยครั้งนี้ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของเครือข่ายหมายถึง การที่สมาชิกของเครือข่ายได้เข้ามามีส่วนร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติการ ร่วมรับผลประโยชน์และร่วมติดตามประเมินผล

2. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

Putti (อ้างถึงใน ทศนา แสงศักดิ์. 2539 : 25 – 26) สรุปวิธีการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ 8 แบบ คือ

1. การวางแผนแบบสแกนลอน (The Scanlon Plan) เป็นการทำงานแบบที่ระหว่างคนงานกับผู้บริหาร เพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มผลิต ค่าจ้างและผลกำไร

2. เจคเกอร์ฟ (Jishu Kanri – JK) เป็นการจัดตั้งกลุ่มอิสระเล็กๆที่มีอำนาจเด็ดขาด กลุ่มเหล่านี้จะพิจารณาปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการทำงานแล้วพยายามที่จะหาข้อยุติที่สร้างสรรค์ ผู้นำกลุ่มอาจสลับเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิกภายในกลุ่ม

3. การปรึกษาตามสายงานบังคับบัญชา (Consultative Hierarchy) เป็นวิธีการที่ลูกจ้างมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเครือข่ายคณะกรรมการต่างๆซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มต่างๆภายในองค์กร

4. ทีกรุป (T – Group Approach or Sensitivity) ใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมและพัฒนามนุษยสัมพันธ์ของฝ่ายบริหาร

5. การบริหารที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้บริหารระดับต่างๆในองค์กร (Multiple - Management) เป็นการบริหารแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการบริหาร

6. คิวซีซี (Quality Control Circle) เป็นการทำงานของกลุ่มเล็กๆ มี 3 – 15 คน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะแก้ปัญหาร่วมกัน

7. แนวทางการใช้คณะกรรมการในการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Committee Approach for Participation)

8. การมีส่วนร่วมและการสร้างทีม (Participation and Team Building)
 ออร์พินท์ สุทธิพันธ์ (2533 : 13 - 14) สรุปลักษณะของการมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมคิด คือ ร่วมในการประชุมปรึกษาหารือในปัญหา กำหนดกิจกรรมและวิธีการดำเนินงาน เพื่อให้กิจกรรมได้ผลตามวัตถุประสงค์

2. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ คือ เมื่อมีการประชุมปรึกษาหารือแล้วจะต้องร่วมในการตัดสินใจเลือกกิจกรรม หรือแนวทางที่เห็นว่าดีที่สุดหรือเหมาะสมที่สุด

3. การมีส่วนร่วมปฏิบัติตามกิจกรรม คือ เข้าร่วมในกิจกรรมตามวิถีทางและแนวทางให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้

4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คือ ร่วมในการรับผลประโยชน์ อันเกิดจากผลของกิจกรรม หรือดำเนินงานของสมาชิกเอง

5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ เข้าร่วมในการประเมินผลการทำงานของตนเอง กลุ่ม และประเมินสถานการณ์ภายนอกด้วย

Amstein (อ้างถึงใน ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 22 – 23) มีความคิดเห็นว่าการมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นบันไดการมีส่วนร่วม (Participation ladder) 8 ขั้น

ลำดับ	ขั้น	การมีส่วนร่วมระดับ
8	ขั้นควบคุมโดยประชาชน (Citizen Control)	อำนาจเป็นของประชาชน (Degree of Citizen Power)
7	ขั้นใช้อำนาจผ่านตัวแทน (Delegated Power)	
6	ขั้นเป็นหุ้นส่วน (Partnership)	
5	ขั้นปลอบใจ (Placation)	การมีส่วนร่วมระดับ พิธีกรรม หรือการมีส่วนร่วม บางส่วน (Degree of Tokenism or Partial Participation)
4	ขั้นปรึกษา (Consultation)	
3	ขั้นรับฟังข่าวสาร (Informing)	
2	ขั้นบำบัดรักษา (Therapy)	
1	ขั้นถูกจัดกระทำ (Manipulation)	
		การมีส่วนร่วมเทียมหรือ ไม่มีส่วนร่วม (Pseudo – participation or Non – participation)

ภาพประกอบ 1 ลักษณะบันไดการมีส่วนร่วม

ที่มา : ชูชาติ พวงสมจิตร (2540)

จากภาพ ขั้นที่ 1 และขั้นที่ 2 รวมเรียกว่าเป็นขั้นที่มีส่วนร่วมเทียม หรือไม่มีส่วนร่วม หมายถึง ประชาชนยังไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง

บันไดขั้นที่ 3-5 รวมเรียกว่า การมีส่วนร่วมระดับพิธีกรรมหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน หมายถึง เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้ในบางส่วน บางเรื่องเท่านั้น เพราะบางส่วนผู้มีอำนาจเต็มสงวนเอาไว้ แต่นับว่ายังดีกว่าขั้นที่ 1-2

บันไดขั้นที่ 6–8 รวมเรียกว่า การมีส่วนร่วมระดับอำนาจเป็นของประชาชน ซึ่งเป็นระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจมาก โดยพัฒนาจากขั้นที่ 6, 7 จนถึงขั้นที่ 8 ขั้นควบคุมโดยประชาชนเป็นการใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชน โดยผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ใช้อำนาจนั่นเอง

แม้ว่าความหมายของการมีส่วนร่วมจะมีนักวิชาการให้ความหมายไว้อย่างหลากหลายตามแต่ละทฤษฎีก็ตาม แต่สิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมก็คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ที่มีผลกระทบต่อตนเองหรือชุมชน

3. หลักการ ทฤษฎีและแนวคิดการมีส่วนร่วม

เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์ (2537 : 180) กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารการศึกษา ว่า ทฤษฎีที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการบริหารการศึกษาได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหาร

Vroom และ Yetton (อ้างถึงใน เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2537 : 183 – 184) ได้เสนอแนวทางในการที่จะกำหนดว่า (1) เมื่อไรควรจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (2) ควรจะมีส่วนร่วมมากน้อยอย่างไรในการตัดสินใจ และได้เสนอแนะว่า การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนี้ควรขึ้นกับธรรมชาติของปัญหาและสถานการณ์ในการกำหนดรูปแบบและปริมาณของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจนั้น วรูมและเยทตันได้เสนอกฎไว้ 2 กลุ่ม คือ

1. กฎกลุ่มแรก เป็นการส่งเสริมคุณภาพของการตัดสินใจ
2. กฎกลุ่มที่สอง เป็นการส่งเสริมการยอมรับการตัดสินใจ

รุ่ง พูลสวัสดิ์ (ม.ป.ป. : 42 : 44) ได้กล่าวถึงวิธีทำงานร่วมกันโดยให้ทุกคนในหมู่คณะได้มีส่วนร่วมกันคิด ร่วมกันทำและร่วมกันเป็นเจ้าของรับผิดชอบงานนั้น ๆ โดยมีหลักปฏิบัติดังนี้

1. กลุ่มต้องมีความเข้าใจ และยอมรับจุดมุ่งหมายของการทำงาน รู้วิธีการทำงานอย่างถูกต้องชัดเจน
2. กลุ่มต้องร่วมกันทำงานด้วยความพอใจ สัมครใจและร่วมกันรับผิดชอบ
3. กลุ่มผู้นำหรือประธานที่มีความสามารถในการทำงานเป็นหมู่พวกและเป็นที่ยอมรับ

4. ทุกคนในกลุ่มต้องมีส่วนร่วมในการทำงาน
5. ทุกคนในกลุ่มต้องแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี กลุ่มต้องรับฟังความคิดเห็นนั้น อย่างจริงใจ

อำนาจ อนันตชัย (2526 : 138) กล่าวถึง ความสำเร็จของการพัฒนาแบบระดมความร่วมมือขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของประชาชนตั้งแต่เริ่มว่า มีปัญหาสาเหตุของปัญหา การแก้ไขปัญหาคือ ด้านการคิดว่าจะทำโครงการอะไรที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชน โดยใช้ประโยชน์จาก แรงงาน ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างเต็มที่
 2. การผสมผสานแผนงานและโครงการของส่วนราชการด้วยการพัฒนาความรู้ทักษะความสามารถด้านประชาชนและคุณภาพของเจ้าหน้าที่ เพื่อแก้ไขปัญหาคือ ฝึกอบรมผลประโยชน์ได้ถูกต้องตามเวลาและสถานที่
 3. การสร้างองค์กรท้องถิ่น กลไกการประสานงาน งบประมาณ ปัจจัยดำเนินงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน ตามความต้องการอันจำเป็นของประชาชน
- ประวิทย์ พุจิศรีกานนท์ (2530 : 1-5) ได้ศึกษาถึงเรื่อง ปัจจัยการบริหารกับการเข้ามามีส่วนร่วมทางธุรกิจของสหกรณ์เกษตร สรุปได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามี 5 ปัจจัย ดังนี้
1. ปัจจัยด้านสังคม
 2. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ
 3. ปัจจัยด้านการเมือง
 4. ปัจจัยด้านวัฒนธรรม
 5. ปัจจัยด้านจิตวิทยาสังคม

4. ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6) ได้เสนอความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กร อาสาสมัครรูปต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกัน ในเรื่องต่อไปนี้จะบรรลู่วัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน
รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน
 2. ร่วมคิดหาสร้างแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน
หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
 3. ร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรม เพื่อจัด
และแก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
 4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
 5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและ
ประสิทธิผล
 6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของ
ตนเองและของหน่วยงาน
 7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่
วางไว้
 8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผลและร่วมบำรุงรักษาโครงการ
เจมส์ค็อก บีนทอง (2537 : 272 – 273) ได้แยกแยะขั้นตอนที่ประชาชนควร มีส่วน
ร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้
 1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาและสาเหตุของปัญหาชาวบ้าน
 2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
 3. การมีส่วนร่วมในการลงทุน
 4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล
- อकिन รพีพัฒน์ (2527 : 103) ได้กำหนดช่วงจังหวะและแบ่งระยะการมีส่วนร่วม
ของประชาชนไว้ดังนี้ คือ
1. การค้นหา ปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
 2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไข
 3. การปฏิบัติในกิจกรรมการพัฒนาแผน
 4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา
- เมตต์ การุณจิตต์ (2541 : 82) ให้ความเห็นแนวคิดเรื่องขั้นตอนการมีส่วนร่วมที่
เป็นแนวคิดเป็นระบบมากที่สุด มีดังนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประการแรกที่จะต้องกระทำ คือการกำหนดความต้องการใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผนและการจัดสนใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานในส่วนขององค์ประกอบในการดำเนินงานโครงการนั้นจะได้อาจมาจากคำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและการประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ และเชิงคุณภาพแล้วยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้จะรวมผลประโยชน์ทางบวกและผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของสังคม

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผลสิ่งสำคัญจะต้องสังเกต คือ ความเห็น (View) ความชอบ (Preference) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

จากความหมายและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผู้ให้คำจำกัดความไว้หลายความหมาย ส่วนใหญ่จะไม่แตกต่างกันมากนัก จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดแยกย่อย ซึ่งผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พอสรุปได้ดังนี้

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้พัฒนาขีดความสามารถในด้านต่าง ๆ เช่น การค้นคิด แก้ไขปัญหาชุมชนของตน การเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผน การเข้าร่วมปฏิบัติตามโครงการ การติดตามและประเมินผล ซึ่งนอกจากจะเป็นการพัฒนาขีดความสามารถของประชาชนแล้ว ยังเป็นการปลูกฝังการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย

ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดกระบวนการมีส่วนร่วม โดยปรับจากแนวคิดของ ไพรัตน์ เตชะรินทร์, ม.ร.ว.อภินันท์ รพีพัฒน์ และร.อ.นุกรณ์ สุวรรณทัตกร มีทั้งหมด 4 ด้าน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในด้านการวางแผนจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน
2. การมีส่วนร่วมในด้านการระดมทรัพยากร
3. การมีส่วนร่วมในด้านกระบวนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน
4. การมีส่วนร่วมในด้านการนิเทศติดตามผลและประเมินผล

5. การจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้บัญญัติเกี่ยวกับการจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม ไว้ว่า มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา มาตรา 9 (6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันอื่น มาตรา 57 ให้หน่วยงานการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษาและยกย่องครูผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา และได้บัญญัติในหมวด 8 ทรัพยากรและการลงทุน ในมาตรา 58 (2) ไว้ว่า ให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่น ระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สินและทรัพยากรอื่นให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น ทั้งนี้ให้รัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมและให้แรงจูงใจในการระดมทรัพยากรดังกล่าว โดยการสนับสนุน การอุดหนุนและใช้มาตรการลดหย่อนหรือยกเว้นภาษี ตามความเหมาะสมและความจำเป็น ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด

กรมวิชาการ (2544 : 4) กำหนดหลักการของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานไว้ดังนี้ (2) เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนจะได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกัน โดยสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ประเวศ วะสี (2539 : 73) ได้แสดงทรรศนะต่อการจัดการศึกษาว่า การศึกษาไม่ใช่เรื่องของครูและโรงเรียนเท่านั้น ทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมควรเป็นไปเพื่อการเรียนรู้ของทุกคน ไม่ว่าจะครอบครัว ชุมชน วัด โรงเรียน โรงงาน สื่อมวลชน เรียกว่า การศึกษาเป็นวิถีชีวิต เป็นทั้งวิธีการและเป้าหมายของกิจกรรมทุกชนิดของมนุษย์ การสร้างกลไกประเมินผลการจัดการศึกษาที่เป็นอิสระและมีประสิทธิภาพอันย้อนกลับไปมีผลเป็นแรงจูงใจต่อผู้ปฏิบัติ

รังสรรค์ ชนะพรพันธ์ (2538 : 175) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของสังคมทั้งมวลในการจัดการศึกษาเป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมในการจัดการศึกษาในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้เพราะ ความจำกัดด้านทรัพยากรภาครัฐก็ดี ความไร้ประสิทธิภาพของระบบราชการก็ดี ทำให้การผูกขาดในการจัดการศึกษาของรัฐบาลไม่เป็นผลดีต่อใคร ในสังคม โดยส่วนร่วมสมควรที่จะระดมสรรพกำลังของคนในชาติมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ การศึกษายังเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของสังคมการดึงชุมชน สังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาจึง

เป็นยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม การจัดการศึกษาจะสามารถดำเนินการได้บรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น จะต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยใช้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือก นโยบายว่าจะทำอะไร ที่ไหนและดำเนินการอย่างไร

6. ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

จากรายงานการสัมมนา เรื่องกลยุทธ์การบริหารแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (2543 : 1) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. ได้ให้ความคิดดี ในการปฏิบัติงานและมีความเป็นไปได้
2. มีผลทางจิตวิทยา คือทำให้เกิดการต่อต้านน้อยลงและเกิดการยอมรับมากขึ้น
3. เปิดโอกาสให้มีการสื่อสารที่ดีกว่า แลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์การทำงานร่วมกัน ตลอดจนการเริ่มสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน
4. ผู้ร่วมงานจะมีโอกาสได้ใช้ความเหมาะสมและทักษะในการทำงานร่วมกัน เกิดการมีน้ำใจความจงรักภักดีต่อองค์กรมากขึ้น
5. การมีส่วนร่วมจะทำให้ผลการปฏิบัติงานดีขึ้น การตัดสินใจมีคุณภาพมากขึ้น ส่งเสริมให้การปรับปรุงงานมีความเป็นไปได้สูงขึ้น ตลอดจนผู้ร่วมงานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานมากขึ้น

ธรรมรส โชติคุณุชร (2546 : 230) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. เมื่อผู้ร่วมงานใดมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลง เขาจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงแทนที่จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลง
2. การทำงานร่วมกันมีความรัก มีความเข้าใจ มีน้ำใจให้กัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาจะมีความราบรื่น สมาชิกไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น ความไม่พอใจและการร้องทุกข์จะน้อยลง
3. บุคคลจะรู้สึกผูกพันและจงรักภักดีกับองค์กรมากขึ้น
4. การบริหารผู้ใต้บังคับบัญชาจะง่ายขึ้น เพราะผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับการเปลี่ยนแปลง และไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น
5. ทำให้ผลการปฏิบัติงานดีขึ้น เพราะการตัดสินใจที่มีคุณภาพมากขึ้น ส่งเสริมให้มีการปรับปรุงงานมีความเป็นไปได้สูงขึ้น ตลอดจนผู้ร่วมงานมีความพึงพอใจในการปฏิบัติงานเพิ่มขึ้นด้วย

6. การติดต่อสื่อสารระหว่างองค์กรระดับสูงกับองค์กรระดับต่ำดีขึ้น
7. ก่อให้เกิดการสร้างทีมงานที่มีประสิทธิภาพ

7. ข้อจำกัดและปัญหาของการมีส่วนร่วม

จากรายงานการสัมมนา เรื่องกลยุทธ์การบริหารแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (2543 : 13) ได้กล่าวถึงข้อจำกัดของการมีส่วนร่วม ไว้ดังนี้

1. ผู้บริหารขาดความรู้ ความเข้าใจ ในการบริหารแบบมีส่วนร่วม
2. ผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วม มองว่าการบริหารแบบนี้ทำให้เกิดความล่าช้า
3. ผู้บริหารกลัวสูญเสียอำนาจในการตัดสินใจสั่งการ
4. ผู้บริหารกับผู้ร่วมงานมีเจตคติที่ไม่ตรงกัน จึงทำให้ขาดความรับผิดชอบในอำนาจหน้าที่
5. ผู้ร่วมงานมีความแตกต่างในด้านพื้นฐานความรู้ จึงทำให้การบริหารล่าช้า
6. ผู้ร่วมงานไม่ชัดเจนในบทบาทหน้าที่ของตนเอง
7. ผู้ร่วมงานขาดความพร้อม ความร่วมมือ และขาดจิตสำนึกในการทำงาน
8. เกิดความขัดแย้งภายในหน่วยงาน จึงทำให้ขาดความร่วมมือในการทำงาน
9. เกิดอิทธิพลจากกลุ่มที่มีเสียงข้างมาก ทำให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนของพวกเขา มากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

10. ใช้เวลา งบประมาณและขั้นตอนการทำงานมากขึ้น

ปรัชญา เวสารัชช์ (2538 : 22 – 23) ได้กล่าวถึงปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างทางสังคมว่าเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

1. ความแตกต่างในสังคม ด้านรายได้ อำนาจและสถานะทางเศรษฐกิจ
2. ระบบการเมืองถูกคุกคาม โดยคนกลุ่มน้อย
3. ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการแจกแจงทรัพยากร

จากข้อจำกัดและปัญหาของการมีส่วนร่วมที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า

1. งานที่ได้ออกมานั้นจะมีความล่าช้า
2. อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในองค์กร
3. เกิดอิทธิพลจากกลุ่มที่มีเสียงก่อนข้างมาก
4. ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ มากขึ้น

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (อ้างถึงใน ชูชาติ พ่วงสมจิตร. 2540 : 62 – 63) กล่าวถึง ปัญหาและข้อจำกัดในการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้

1. นโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนส่วนใหญ่ต้องขึ้นกับระบบราชการ
2. ประชาชนคุ้นเคยกับการรับคำสั่งการยอมรับความถูกต้องของข้าราชการ และการยอมรับความช่วยเหลือแทน การช่วยเหลือตนเอง การคิดเองและการหลีกเลี่ยง การโต้แย้งกับข้าราชการ
3. กิจกรรมหรือโครงการที่ได้เข้าร่วมส่วนใหญ่ให้ร่วมเฉพาะตอนเสนอโครงการและตอนลงมือปฏิบัติโครงการไม่มีส่วนร่วมแบบครบวงจร
4. องค์กรอาสาสมัคร มูลนิธิ และชมรมต่างๆ มีมากมายแต่ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้เฉพาะ ขาดทุนทรัพย์ ขาดเป้าหมายและหลักการที่แน่นอน และขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและที่สำคัญขาดแกนกลางของรัฐบาล
5. องค์กรประชาชนส่วนใหญ่มักจะคอยดูแลผลประโยชน์และขยายผลประโยชน์ให้กับกรรมการร่วมกับสมาชิกในสังกัดมากกว่าถึงมือประชาชน

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534 : 69 – 70) กล่าวถึง ข้อจำกัดในการจัดตั้งและพัฒนา องค์กรประชาชนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร มีสาเหตุเนื่องจาก

1. ผู้นำท้องถิ่นของชุมชนนั้น ถูกกำหนดบทบาทและสร้างขึ้นมาโดยขบวนการทางราชการจึงทำให้รู้สึกว่าเป็นคนของทางราชการมากกว่าเป็นของประชาชน ผลงานที่เกิดจึงเป็นของราชการมากกว่าของประชาชน ผู้นำท้องถิ่นไม่สามารถดึงประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างแท้จริง
2. ผู้นำท้องถิ่น มีขีดความสามารถในการบริหาร การจัดการค่อนข้างจำกัด และมักถูกชี้นำจากทางราชการ ทำให้ขาดความศรัทธาทั้งจากประชาชนและข้าราชการ
3. ผู้นำท้องถิ่น มักแสวงหาอิทธิพลใส่ตนหรือพวกของตน ซึ่งแทนที่จะพิทักษ์ประโยชน์ของประชาชน กลับกลายเป็นผู้กดขี่และอาจเป็นเครื่องมือของพวกมีอิทธิพล
4. โครงสร้างและระบบทางสังคมมีผลต่อทัศนคติ ค่านิยมของคนไทยต่อการยอมรับสภาพชี้นำโดยผู้นำท้องถิ่นและข้าราชการ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นการที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน ทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วม ในกระบวนการตัดสินใจหรือกระบวนการบริการ ประสิทธิภาพขององค์กรขึ้นอยู่กับความร่วมมือของบุคคลที่เกี่ยวข้องขององค์กรนั้น ในการปฏิบัติภารกิจให้บรรลุเป้าหมาย วิธีการหนึ่งในการรวมพลังความคิด สติปัญญา และการกระทำ คือการให้มีส่วนร่วม คำกล่าวที่ว่า สองหัวย่อมดีกว่าหัว

เดียนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมประเด็นที่ว่า การมีส่วนร่วมย่อมดีกว่าการมามีส่วนร่วม การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์กรนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง (Involvement) ในการดำเนินการหรือปฏิบัติการกิจต่างๆ ย่อมทำให้บุคคลมีความผูกพัน (Com Moment) ต่อกิจกรรมนั้น และมีความผูกพันต่อองค์กรในที่สุดจึงทำให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมทำให้เกิดการมีความเกี่ยวข้องก่อให้เกิดความผูกพัน

แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันศึกษาทางศาสนาอิสลามใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

1. สถาบันศึกษาปอเนาะ

1.1 ความหมายของสถาบันศึกษาปอเนาะ

พื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยอันประกอบไปด้วย ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามกว่าร้อยละ 73 ในจำนวนนี้ร้อยละ 80 พูดภาษามลายูท้องถิ่นในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ประชากรมุสลิมในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีความเคร่งครัดในการนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งเรียกได้ว่า ลักษณะโครงสร้างของประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงวิถีการดำรงชีวิตของคนพื้นที่นี้ได้ดำเนินไปตามวิถีทางของอิสลามเป็นหลัก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ชาวไทยมุสลิมเคร่งครัดทางศาสนา มาก เนื่องจากศาสนากำหนดให้มุสลิมทุกคนต้องแสวงหาความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่ทำให้ตนเองมี “จิตวิญญาณทางคุณธรรม จริยธรรมและความรู้เรื่องอาชีพให้สามารถดำรงครอบครัวตามอัตภาพ” โดยสามารถเรียนรู้ได้โดยผ่านการถ่ายทอดจากพ่อแม่ ผู้อาวุโส และผู้รู้ในชุมชน ประกอบด้วยศาสนาอิสลามนั้นเป็นวิถีชีวิตประจำวันของมุสลิมทุกคน การเรียนวิชาศาสนาอิสลามจึงเป็นความต้องการและเป็นความจำเป็นของมุสลิมทุกคน เพื่อให้สามารถปฏิบัติศาสนกิจในชีวิตประจำวันได้ด้วยตนเองด้วยเหตุนี้ ในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีสถาบันการศึกษาวิชาศาสนาอิสลามเกิดขึ้นโดยทั่วไป ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (1) การศึกษาศาสนาที่ไม่เป็นทางการ เช่น การไปเรียนศาสนาในบ้านของผู้รู้ศาสนา ในเวลาเย็นหลังเลิกเรียนหรือเลิกงาน หรืออาจเป็นวันเสาร์ – อาทิตย์ ในบางชุมชนอาจมีการเรียนการสอนศาสนาที่มัสยิด ในการเรียนศาสนาเช่นนี้ไม่มีข้อจำกัดทางด้านอายุ ชาวมุสลิมคนใดมีความสนใจอยากไปเรียนรู้ศาสนาเพิ่มเติม สามารถไปเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ผู้สอนนั้นคือผู้ที่มีความรู้ทางศาสนา ในการสอนส่วนใหญ่ไม่คิดค่าเรียน เนื่องจากการสอนศาสนานับเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ (2) การศึกษาศาสนาอย่างเป็นทางการ คือการเรียนการสอนในสถาบันศึกษาซึ่งมีแยกย่อยหลายแบบ คือ สถาบันฝึกท่องจำอัล-กรุอ่าน(ฮาฟิซ) สถาบันการฝึกทักษะการอ่านอัล-กรุอ่าน ระบบกีรอ อาตี โรงเรียนตาดีกา และสถาบันการศึกษา

ปอเนาะ ในที่นี้แบ่งย่อยออกเป็น 2 ประเภท คือ ปอเนาะดั้งเดิม และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ดอเลาะ เจ๊ะแต. 2547 : 56) ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะในส่วนที่จัดการศึกษานอกโรงเรียน คือ สถาบันศึกษาปอเนาะและโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม

จากระเบียบกระทรวง ข้อ 3 ว่าด้วยสถาบันศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2547 ได้ให้คำนิยาม คำว่า “สถาบันศึกษาปอเนาะ” ดังต่อไปนี้

สถาบันศึกษาปอเนาะ หมายความว่า สถาบันสังคมของชุมชนอิสลามที่เสริมสร้างการเรียนรู้ในทางศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมอิสลาม เพื่อเสริมสร้างให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้และความประพฤติที่ดีงาม ในการดำรงชีพอย่างสันติสุข และมีความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ ปอเนาะเป็นภาษามลายูตามสำเนียงของชาวไทยมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ในประเทศมาเลเซียเรียกสถาบันลักษณะนี้ว่า “Pondok” ในอินโดนีเซียเรียกว่า “Persantrain” ซึ่งทั้งหมดมาจากรากศัพท์ของภาษาอาหรับ คือ Pondok ซึ่งมีความหมายว่า ที่พักคนเดินทาง สำหรับความหมายหรือความเข้าใจของผู้คนในแถบแหลมมลายู ทั้งในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ รวมทั้งไทยและกัมพูชา จะหมายความถึงกระท่อมหรือ ที่พักเล็ก ๆ

การเรียนรู้ในลักษณะเดียวกับปอเนาะสันนิษฐานว่ามีมาแล้วกว่า 1,000 ปี และไม่ได้มีเฉพาะในแหลมมลายูเท่านั้น ในแถบเอเชียใต้ คือประเทศอินเดีย ปากีสถาน บังกลาเทศ ก็มีลักษณะการเรียนรู้แบบนี้ แต่จะถูกเรียกว่า มัдрอซะฮ์ หรือ คารุ้ลลูม ซึ่งมีเป็นหมื่น ๆ แห่ง ถึงแม้ว่าจะมีสถาบันที่ให้การศึกษาลักษณะนี้อยู่ทุกแห่งที่มีมุสลิม มีการเรียนการสอน ในวิชาความรู้หลักการศาสนาเหมือนกัน แต่สิ่งที่ผู้เรียนได้รับนั้นจะมีความแตกต่างกันตรงแนวทางของวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ (ไพศาล พรหมยงค์, 2547 : 39)

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นที่ยอมรับกันว่า ปอเนาะจัดขึ้นครั้งแรกที่จังหวัดปัตตานี และเป็นสถานศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้นำทางศาสนาและนักศึกษาศาสนาคนสำคัญส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาศาสนาอิสลามจากผู้รู้ชาวปัตตานี นอกจากได้ศึกษาหาความรู้แล้วบุคคลเหล่านั้นได้จัดทำตำรา แนวทางในการสอนและการเผยแพร่ ซึ่งผลิตและคิดค้น โดยผู้รู้ชาวปัตตานี การจัดการศึกษาในลักษณะปอเนาะได้ดำเนินการสืบทอดเจตนารมณ์ของศาสนา และระบบการศึกษาเรื่อยมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน บางช่วงผู้สอนอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดของเนื้อหาหลักสูตรและวิธีการไปบ้าง แต่ไม่ได้แตกต่างไปจากเดิมมากนัก กล่าวคือ ยังคงรักษาระบบการศึกษาไว้เช่นเดิม เพียงแต่การเน้นหนักในเนื้อหาวิชา ซึ่งต้องเน้นหนักไปตามความถนัดของผู้สอน

ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่มีชุมชนมุสลิมเกิดขึ้น สถาบันศึกษาปอเนาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีชื่อเสียงในอดีตมี 2 แห่ง คือ ปัตตานี คารุสลาม และเมืองอาเจะห์ บนเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซียปัจจุบัน

ปอเนาะคือระบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดคุณธรรมทางศาสนา ที่ยังคงดำรงอยู่อย่างมั่นคงในสังคมมุสลิม อาจจะกล่าวได้ว่ามีลักษณะรูปแบบบางอย่างที่คล้ายกับสำนักดักศิลา ในวิถีทางฮินดู พราหมณ์ หรือพุทธศาสนา เป็นกระบวนการเรียนรู้ในเชิงลึกในสาขาใดสาขาหนึ่ง คือเมื่อใดมีผู้รู้ในสังคม ผู้คนในและนอกชุมชนจะมาขอสมัครเป็นลูกศิษย์ (ดอเลาะเจ๊ะแตะ, 2547 : 60-61)

ปอเนาะในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้แบ่งออกเป็น 2 แบบด้วยกัน คือ ปอเนาะดั้งเดิมที่สอนศาสนาอย่างเดียว และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามปอเนาะแบบดั้งเดิมแบ่งย่อยออกเป็นปอเนาะดั้งเดิมที่ไม่ได้จดทะเบียน และปอเนาะดั้งเดิมที่จดทะเบียนกับรัฐ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ที่จดทะเบียนกับรัฐและเปิดสอน วิชาสามัญควบคู่ไปกับวิชาศาสนา แบ่งออกเป็นโรงเรียนสอนวิชาสามัญและศาสนาทั่วไปที่ได้มาตรฐาน อาจแบ่งย่อยได้เป็น 3 ประเภทคือ โรงเรียนที่ได้รับอนุญาตบุคคลธรรมดา (จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล 40 %) โรงเรียนที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล (จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล 60 %) โรงเรียนที่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลก่อนปี พ.ศ. 2539 (จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล 100 %)

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามอีกแบบคือ โรงเรียนที่สอนวิชาสามัญและศาสนาเช่นเดียวกันแต่อาจจะมิอุปกรณ์การเรียนการสอนไม่ครบหรือไม่ได้มาตรฐาน ซึ่งโรงเรียนดังกล่าวจะได้รับการอุดหนุนเป็นรายปี ในที่นี้จะกล่าวถึงลักษณะของปอเนาะดั้งเดิมก่อนคือ ปอเนาะดั้งเดิม วิถีชีวิตในปอเนาะดั้งเดิม เป็นวิถีชีวิตมุสลิมตามหลักซุนนะห์ (หลักการดำเนินชีวิตของท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ็อลฯ) ชีวิตมีแต่เรื่องศาสนาล้วน ๆ ศาสนานั้นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เมื่อมีโตะครูเข้ามาสอนให้ความรู้ศาสนา คนในปอเนาะจะเลือกเวลาเรียนเวลาไหนก็ได้แล้วแต่สะดวก คนในปอเนาะมีโตะครูเป็นต้นแบบความประพฤติและจะเคารพนับถือ มีความกตัญญูกับโตะครูมาก เพราะถือว่าโตะครูนั้นเป็นผู้มีพระคุณ ให้ความรู้การศึกษาเด็กผู้ชายมีโตะครูเป็นแบบอย่างความประพฤติ สำหรับเด็กผู้หญิงมีภรรยาของโตะครู (มามา) เป็นต้นแบบ

เด็กปอเนาะจะอยู่แบบนักเรียนประจำ เรียกเด็กปอเนาะว่า “โตะปาเก” (เด็กหอ) มีบ้านพักลักษณะเหมือนกระท่อมเล็ก ๆ หรือห้องแถว โดยจะปลูกไว้ใกล้บริเวณบ้านโตะครู ภายในห้องมีที่นอนและที่ทำกับข้าว โดยต้องหาอาหารหรือทำกับข้าวเอง ใช้ห้องนี้รวมการใช้

ประโยชน์จากปอเนาะ ใช้เป็นที่พักผ่อน อ่านหนังสือ หรือหลับนอนในเวลากลางคืน เด็กปอเนาะใช้เวลาหลัง 21.00 น. ท่องอ่านหนังสือเพื่อค้นคว้าหาความรู้ และจะนอนประมาณเวลา 22.00 – 23.00 น.

อุดมการณ์และหลักการสำคัญของปอเนาะ องค์กรอัลลอฮ์ (ช.บ.) ทรงมีพระประสงค์ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ และปฏิบัติศาสนกิจต่อพระองค์ คนจะทำอะไรได้ดีในทางศาสนา ก็ต้องศึกษาศาสนาให้แตกฉานก่อน ปอเนาะจึงได้รับการจัดตั้งขึ้นด้วยจิตวิญญาณที่จะสืบทอดเจตนารมณ์ขององค์กรอัลเลาะห์ (ช.บ.) คือเพื่อให้มนุษย์รักดีและศรัทธาต่อพระองค์ สถาบันศาสนาเป็นสื่อเชื่อมโยงระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ และสร้างสัมพันธไมตรีที่ดีระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน หลักการของปอเนาะจึงเพื่อปกป้องและดูแลรักษาศาสนา เผยแผ่ศาสนา พัฒนาและช่วยเหลือจิตวิญญาณของสังคม ให้เพื่อส่วนรวม ไม่บูชาเงินและวัตถุ เป้าหมายคือรับใช้พระเจ้า การจัดการปอเนาะมักมีส่วนในการช่วยเหลือความสงบเรียบร้อย ความปลอดภัย โดยเน้นหลักของการให้

อุดมการณ์ของการศึกษาในระบบปอเนาะมองว่า การศึกษาคือสาระของชีวิต เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อให้เข้าใจชีวิต เข้าใจตนเอง มุ่งผลิตบุคคลเพื่อรับใช้สังคม ไม่ใช่เป็นการแสวงหาความรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอาชีพและรายได้เพียงอย่างเดียว (คอเลาะ เจ๊ะแต, 2547 : 60 – 63)

1.2 บทบาทของสถาบันศึกษาปอเนาะต่อชุมชน

การจัดการศึกษาในระบบปอเนาะเกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธา โดยมีโต๊ะครูเป็นตัวจักรสำคัญในการกำหนดทิศทาง การดำเนินการศึกษา และดำเนินชีวิตของชุมชน หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “โต๊ะครูคือปอเนาะและปอเนาะคือ โต๊ะครู” โต๊ะครูนั้นเป็นผู้นำในสังคม มีบทบาททั้งในด้านศาสนาและการปกครอง นอกจากจะเป็นที่เคารพนับถือของผู้เรียนแล้ว ในขณะเดียวกันยังครอบคลุมไปถึงประชาชนทั่วไปด้วย โดยโต๊ะครูที่มีภูมิความรู้สูงและความสามารถจะได้รับความนิยมน้อมยกจากสังคมมุสลิม ดังนั้นการกระทำใดๆหรือแนวคิดของโต๊ะครู จะมีอิทธิพลต่อผู้คนในท้องถิ่นและสังคมที่เกี่ยวข้องอาจจะกล่าวได้ว่าโต๊ะครูสามารถที่จะจูงใจประชาชน ให้หันเหไปในทิศทางที่พึงประสงค์ทั้งของชุมชนและรัฐได้ หากมองโต๊ะครูในแง่สร้างสรรค์แล้วจะเป็นประโยชน์ต่อทางราชการและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องมากในการขอความร่วมมือและการพัฒนา ซึ่งเป็นที่ประจักษ์มาแล้ว (เขตการศึกษา 2, 2518) เกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะครู โมหัมมัด अबดุลกาเดร์ ได้กล่าวว่า งานของโต๊ะครูที่แท้จริงคือนักพัฒนา หรือครูใหญ่ โรงเรียนชุมชน ท่านช่วยพัฒนาชีวิตคนอยู่ป่าอยู่เขา ในท้องถิ่นทุรกันดารให้ได้แสงธรรม ช่วยคนที่ไม่มีโอกาสทางการศึกษา พอได้มีที่

เรียนตามที่ตนสามารถทางด้านอาชีพแม้จะไม่เหมือน โรงเรียนอาชีวศึกษาในปัจจุบัน ท่านก็ได้และทักษะบางอย่างทางเกษตรให้ศิษย์ได้เห็นได้ทดลอง และด้านความสัมพันธ์กับชุมชน โต้ะครูได้ร่วมและช่วยในพิธีกรรมต่างๆ งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานสร้างมัสยิด ตลอดจนงานร่วมแรงพัฒนา จึงมีความสัมพันธ์กับชาวบ้านใกล้เคียงอย่างสนิทสนมและเคารพนับถือกัน (โมหัมมัด อับดุลกาเดร์, 2523 : 71-72)

ปอเนาะนอกจากจะเป็นแหล่งวิทยาการทางศาสนาแล้วยังเป็นที่พึ่งพิงของชุมชนในด้านอื่นๆอีกด้วย อาทิเช่น ด้านข่าวสาร ที่ปรึกษาแก้ปัญหากรณีพิพาทและที่พักของผู้เดินทาง ฯลฯ เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของปอเนาะที่มีต่อชุมชนแล้ว ส่วนใหญ่จะเน้นกิจกรรมทางศาสนาเป็นหลัก ดังนั้นแนวทางที่จะเสริมให้ปอเนาะมีบทบาทด้านอื่นๆด้วยก็อาจพิจารณาได้ดังนี้

1.2.1 ศาสนาเป็นกิจกรรมหลักที่โรงเรียนมีอยู่แล้ว ดังนั้น การที่จะทำให้มีบทบาทต่อชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบต่างๆ เช่น ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมการเมือง และเศรษฐกิจ ทั้งภายในและนอกชุมชน ได้มากขึ้นนั้น ก็คงจะต้องอาศัยองค์ประกอบของสถาบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโตะครูและครูผู้สอนที่จะต้องให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ตลอดถึงทัศนคติที่ดีให้กับผู้เรียนและชุมชน

1.2.2 รัฐ บทบาทหน้าที่พึงจะมีเพื่อเป็นการเสริมสร้างบทบาทของโรงเรียนปอเนาะให้มีต่อชุมชนมากขึ้นนั่นก็คือ ให้ความรู้ความเข้าใจแก่โตะครูและและครูผู้สอนทุกคนอย่างถูกต้องถึงนโยบายของรัฐในอันที่จะไปถ่ายทอดให้กับผู้เรียน ตลอดจนถึงประชาชนในท้องถิ่นการจัดส่งเจ้าหน้าที่ที่จะให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพไปให้ความรู้แก่ผู้สอน ผู้เรียน เพื่อบุคคลดังกล่าวนี้จะได้ใช้ความรู้ที่ได้รับส่วนหนึ่งไปเผยแพร่ให้กับประชาชนในละแวกใกล้เคียง นอกเหนือจากที่ตนเองจะได้รับอันอาจจะนำไปประกอบอาชีพได้ แต่การกระทำดังกล่าวนี้ได้ นั้นหน่วยงานรัฐจะต้องมีการประสานกันทั้งนโยบายและการปฏิบัติอย่างแท้จริง ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะปรากฏอย่างที่เห็นในขณะนี้ นั่นก็คือต่างฝ่ายต่างก็มีหลักการและเป้าหมายของตนเองแทนที่จะมีความเข้าใจกลับกลับจะยิ่งสับสนมากขึ้น

1.3 ลักษณะพิเศษของสถาบันศึกษาปอเนาะ

ปอเนาะนอกจากจะเป็นโรงเรียนสอนศาสนาโดยทั่วไปแล้ว ยังมีลักษณะพิเศษกว่าสถาบันการศึกษาอื่นๆ โดยทั่วไป คือเป็นการศึกษาโดยไม่คิดค่าเล่าเรียน ผู้สอนสอนด้วยความบริสุทธิ์ใจ โดยมุ่งตรงต่อพระเจ้าเป็นสำคัญ และไม่ได้หวังเป็นจำนวนเงิน นักเรียนทุกคนเรียนฟรี ไม่ต้องจ่ายค่าเล่าเรียน ปอเนาะไม่มีการเก็บบำรุง ไม่ว่าจะรวยหรือจนก็สามารถเข้าเรียนปอเนาะได้ทั้งสิ้น การเรียนในปอเนาะเป็นการศึกษาตลอดชีวิต ผู้ที่ศึกษาในปอเนาะนั้นจะมีทุกเพศ

ทุกวัย โดยอาจเป็นคนในท้องถิ่น ในชุมชน จากต่างจังหวัดหรือประเทศใกล้เคียง ดังนั้นผู้ที่มาเล่าเรียนจึงมีหลายวัย ตั้งแต่วัยเด็กไปถึงวัยชรา (อายุระหว่าง 15 – 60 ปี โดยประมาณ) นอกจากนี้ การศึกษาในปอเนาะยังเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ผู้เรียนสามารถเลือกวิชาเรียน ครูผู้สอนได้ที่ตามสนใจ โดยไม่ใช่ระบบเรียนแบบตายตัว มีความยืดหยุ่น ผู้เรียนสามารถประเมินตนเองได้ว่ามีความรู้ในระดับใด จากนั้นจึงเลือกเรียนตามระดับความสามารถของตน

ปอเนาะเป็นสถานที่พอกคนให้เป็นคนดี ปอเนาะเปรียบเสมือนโรงงานผลิตคนดี ริโซเกิลคนไม่ดี ให้กลับตัวกลับใจหันเข้าสู่ศาสนา สั่งสอนคนดีให้มีความรู้และเป็นคนที่ดียิ่งขึ้นไป เน้นการปฏิบัติและอุทิศตนเพื่อศาสนาและสังคม ผู้ที่เรียนปอเนาะด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจจริง จะประสบความสำเร็จเป็นคนดีที่น่านับถือของสังคม ปอเนาะเป็นการจำลองสังคมมุสลิม ตัวอย่าง การอยู่ในปอเนาะเป็นการฝึกการเป็นผู้นำที่ดี ผู้ตามที่ดี การให้ความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ รักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน อยู่กันอย่างพี่น้อง ใช้ชีวิตตามหลักศาสนา ห่างไกลจากสิ่งมะอ์ซีฮัต (อบายมุข)

การบริหารจัดการเรียนตามที่ได้กล่าวข้างต้นว่า โรงเรียนปอเนาะเกิดจากการศรัทธาในศาสนาของสมาชิกในชุมชน พลังศรัทธาทำให้เกิดการเสียสละ แรงกายแรงใจในการสืบสานเจตนารมณ์ขององค์อัลเลาะห์ (ช.บ.) เป็นการให้ทานที่บริสุทธิ์ ไม่ต้องการผลตอบแทนใด ๆ นับเป็นการยกระดับจิตวิญญาณของมนุษย์โดยแท้จริง ครูที่มาสอนจึงสอนโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ โต้ะครูส่วนใหญ่จะมีกิจการเป็นของตนเอง มีสวนไร่ นา จึงสามารถเป็นต้นแบบการเสียสละในชุมชน และเป็นผู้อุ้มภัก์คำจูนศาสนาให้รุ่งเรืองสืบไป

1.4 บุคลากรของสถาบันศึกษาปอเนาะ

ครูบาอาจารย์ส่วนหนึ่งมาจากเครือญาติ และครอบครัวเดียวกัน อีกส่วนหนึ่งเป็นผู้เรียนในปอเนาะที่ร่ำเรียนจนมีความรู้แตกฉาน สามารถ เป็นผู้สอนได้ ซึ่งมีความคิดที่จะเสียสละ เผยแผ่และสอนหนังสือ โดยทุกคนใช้เวลาว่างของตนเอง เข้าข้างเย็นข้างมาช่วยสอนหนังสือให้กับนักเรียนปอเนาะ โดยใช้หลักพึ่งพาตนเอง ไม่หวังค่าตอบแทน ครูส่วนใหญ่เป็นศิษย์เก่าของปอเนาะ ซึ่งหลังจากศึกษาจบก็มีครอบครัว แล้วตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณอาณาเขตของปอเนาะ

1.5 หลักสูตรวิชาที่เรียน

หลักสูตรที่ทำการสอนมาตั้งแต่เดิม คือ

1.5.1 วิชาภาษามลายูและภาษาอาหรับ เช่น ไวยากรณ์อาหรับ

1.5.2 วิชาที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม ได้แก่

1.5.2.1 วิชาฟิกฮ์ เป็นนิติศาสตร์อิสลาม เรียนกว้าง ๆ มีการเจาะลึกในระดับมหาวิทยาลัยหรือในการเรียนระดับสูงขึ้นไป และวิชาย่อยอื่น ๆ อีกมากที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมุสลิม ตั้งแต่เช้า – ค่ำ เป็นจริยวัตรของมุสลิม

1.5.2.2 วิชาตะเซอาอูฟ เป็นหลักการพัฒนาจิตใจและจิตวิญญาณ

1.5.2.3 วิชาเตฮีด วิชาที่เกี่ยวกับหลักของการยึดมั่น และเชื่อถือนั้นความเป็นเอกะ ความเป็นพระเจ้าองค์เดียวของเอกองค์อัลเลาะห์ (ช.บ.)

1.5.2.4 วิชาอรรถาธิบายอัล – กุรอาน และอัล – หะดีษ (วณะท่าน ศาสดา)

1.6 วิธีการเรียน

นักเรียนนั่งบนพื้น มีกระดานดำ ใช้หนังสือตำรา อาจารย์นั่งอ่านให้ฟัง และให้ลูกศิษย์อ่าน แล้วอาจารย์จะอธิบายในจุดที่ไม่เข้าใจ นักเรียนก็จะจดความหมายหรือคำอธิบาย ไว้ตรงมุมใดมุมหนึ่งของหนังสือ เป็นการเรียนที่ใช้ตำราเป็นเกณฑ์ โดยใช้ตำราที่เป็นที่ยอมรับ ของนักวิชาการและผู้รู้ของสังคมมุสลิม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น อิหม่าม มอฮาลิ อิหม่ามนาวาวิ เชคคาอูดอะห์หมัด อัล – ฟาทอนี เป็นต้น บางปอเนาะอาจมีการสอนระบบโรงเรียน มีการใช้ระบบชั้นเรียน แบ่งเป็น 4 ชั้น หรือถึง 10 ชั้น แล้วแต่สภาพหรือขนาดของสถาบัน (ดอเลาะ เจ๊ะแต, 2547 : 64 – 65)

2. โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เป็นโรงเรียนที่ทำการสอนทั้งวิชาศาสนา และวิชาสามัญหรืออาชีพควบคู่กันไป (ตั้งแต่ระดับชั้น ม.1 – ม.6 หรือบางแห่งตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึง ม.3) หรือบางโรงเรียนสอนเฉพาะวิชาศาสนาเพียงอย่างเดียว

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีอยู่ทั่วไปในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส สตูล และสงขลา เป็นสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ ที่มีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือ ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เป็นโรงเรียนเอกชนตามมาตรา 15 (1) และมาตรา 15 (2) ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2535 ที่พัฒนามาจาก “ปอเนาะ” ซึ่งโต๊ะครูผู้มีความรู้ทางด้านศาสนาเป็นผู้จัดตั้งขึ้น เพื่อสอนหลักธรรม ของศาสนาอิสลาม สอนการปฏิบัติศาสนกิจอันถือเป็นหน้าที่จำเป็นของ

มุสลิมให้แก่เยาวชนที่นับถือศาสนาอิสลาม และได้มีการปรับปรุงเรื่อยมา จากปอเนาะมาเป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม และเปลี่ยนชื่อมาเป็น “โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม”

2.1 หลักสูตรวิชาที่เรียน

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีการจัดการเรียนการสอน 2 ลักษณะ คือ สอนวิชาศาสนาอย่างเดียว และสอนวิชาศาสนาควบคู่กับวิชาสามัญหรือวิชาชีพโดยใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1.1 วิชาศาสนา

2.1.1.1 หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2523 ใช้เวลาเรียน 4 ปี (อับดุลอัย)

2.1.1.2 หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนกลาง พุทธศักราช 2523 ใช้เวลาเรียน 3 ปี (มุตะวัชชิต)

2.1.1.3 หลักสูตรอิสลามศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2523 ใช้เวลาเรียน 3 ปี (ชานาวี)

2.1.2 วิชาสามัญและวิชาชีพ

2.1.2.1 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521

2.1.2.2 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524

2.1.2.3 หลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2530

2.1.2.4 หลักสูตรวิชาชีพระยะสั้นของกรมการศึกษานอกโรงเรียน และกรมอาชีวศึกษา

ในเวลาต่อมา กระทรวงศึกษาธิการได้มีการจัดทำหลักสูตรวิชาสามัญ เพื่อให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเลือก สำหรับการจัดการเรียนการสอนอีก 2 หลักสูตร คือ

1. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2535
2. หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2535

สำหรับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. การจัดการเรียนแบ่งแยก เข้า- ปลาย ระหว่างวิชาสามัญกับวิชาศาสนา

2. จัดการเรียนการสอนร่วมกันระหว่างวิชาสามัญและวิทยาศาสตร์ ทั้งเวลาเช้าและบ่าย โดยมีครูผู้สอน 2 ประเภท คือสอนวิทยาศาสตร์ โรงเรียนจัดหามาเอง มีฐานะเป็นครูโรงเรียนเอกชน ครูวิชาสามัญหรือวิชาชีพ ซึ่งจะแบ่งเป็นข้าราชการครูที่ทางรัฐบาลส่งไปสอนในโรงเรียน และครูโรงเรียนเอกชนที่โรงเรียนจัดหามาเอง Yusup Boonsuk (2008 : บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัย เรื่องรูปแบบการเรียนรู้ภาษาอังกฤษของนักเรียนปอเนาะทางตอนใต้ของประเทศไทย พบว่า นักเรียนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (ปอเนาะ) ถนัดที่จะเรียนรู้ภาษาอังกฤษแบบกลุ่ม นักเรียนเกิดความเข้าใจและสามารถจดจำข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเรียนมากขึ้นเมื่อมีโอกาสได้ทำงานร่วมกับผู้อื่น นอกจากนี้ยังพบว่ารูปแบบการเรียนแบบการเรียนด้วยตนเองหรือเรียนคนเดียวเป็นรูปแบบที่นักเรียนมีความต้องการน้อยที่สุด

2.2 ความแตกต่างของสถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิมและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

สถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิมและโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มักถูกเข้าใจคลาดเคลื่อนเสมอว่าเป็นสถาบันการศึกษาประเภทเดียวกัน และถูกเรียกเหมารวมว่า “โรงเรียนปอเนาะ” ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้ว ปอเนาะเป็นต้นกำเนิดของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในปัจจุบัน แม้จะสอนศาสนาเหมือนกัน แต่หลักสูตร รูปแบบการสอน การบริหารจัดการนั้นแตกต่างกันเป็นอย่างมาก เพื่อให้มีความเข้าใจว่าสถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิม และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีความต่างกันอย่างไร จึงได้นำข้อมูลที่เกี่ยวข้องมานำเสนอไว้ ณ ที่นี้

2.3 ปอเนาะกับการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ตลอดระยะเวลาที่ปอเนาะเกิดขึ้นในดินแดนฟาตอนิดารุสลาม จนกระทั่งเปลี่ยนมาเป็นจังหวัดปัตตานีในปัจจุบัน การศึกษาหาความรู้ในวิถีชีวิตแบบอิสลามในสถาบันศึกษาปอเนาะได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะแผ่นดินแห่งนี้จะประสบภัยพิบัติใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นภัยสงคราม การศึกษาหลักการอิสลามตามวิถีของคนมุสลิมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็ยังคงมีอยู่

ความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อปอเนาะโดยตรงนั้นเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นยุคการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากนโยบายรัฐนิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ประกาศใช้ ไม่ว่าจะการแต่งกาย ภาษาพูด การใช้ชีวิต การศึกษา หรือแม้แต่ข้อกำหนดทางศาสนา ก็ถูกสั่งห้าม สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อสถาบันศึกษาปอเนาะและสังคมมุสลิม

พ.ศ. 2504 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศระเบียบกระทรวงฯ ว่าด้วยการปรับปรุงส่งเสริมปอเนาะ สารสำคัญคือให้ปอเนาะขึ้นเรื่องขอขึ้นทะเบียนต่อทางราชการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน (สช.) เขตการศึกษา 2 แต่ก็ไม่ได้รับการทำงานรับเท่าใดนัก ปอเนาะต่าง ๆ ยังคงดำเนินการเรียนการสอนต่อไป ซึ่งในขณะนั้นมีปอเนาะจำนวนหนึ่งได้เลิกไปบ้าง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 รัฐบาลมีมติคณะรัฐมนตรีให้ปอเนาะที่ขึ้นทะเบียนแล้ว แปรสภาพเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ให้ปรับปรุงการเรียนการสอนให้ได้มาตรฐาน ให้มีหลักสูตรการสอน มีชั้นเรียน โด๊ะ เก้าอี้ กระดานดำ มีระยะจบการศึกษาที่แน่นอน และให้เปิดสอนวิชาสามัญด้วย โดยทางราชการจะช่วยเหลือส่งเสริมโดยให้เงินอุดหนุนส่งครูไปช่วยสอน วิชาสามัญ และผ่อนปรนในเรื่องคุณสมบัติบางประการของเจ้าของผู้จัดการ ครูใหญ่ และครูผู้สอน โดยไม่ต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2497 อย่างเคร่งครัด

พ.ศ. 2510 คณะรัฐมนตรีมีมติให้เร่งรัดปอเนาะที่ขึ้นทะเบียนแล้วทั้งหมด ให้มาขอแปรสภาพจากปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม ให้เสร็จสิ้นภายในวันที่ 15 มิถุนายน 2514 ไม่เช่นนั้นให้ถือว่าปอเนาะนั้นล้มเลิกไป และหลังจากนั้นห้ามก่อตั้งปอเนาะขึ้นมาอีก หากจะตั้งต้องเปิดสอนในรูปแบบของโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามเท่านั้น

ปี พ.ศ. 2514 มีปอเนาะจำนวนมากถึง 426 แห่ง มาขึ้นความจำนงขอแปรสภาพกับทางการแต่บางแห่งซึ่งเคยขึ้นทะเบียนเนื่องจากถูกบีบบังคับจากทางการก็ไม่ได้มีการแปรสภาพ อีกบางส่วนได้แปรสภาพจากปอเนาะไปสู่ระบบโรงเรียน แต่สอนเฉพาะวิชาศาสนาเท่านั้น ตามหลักสูตรและแผนการสอนที่โรงเรียนปอเนาะแห่งนั้น ๆ กำหนดขึ้นเอง นอกจากนี้ยังมีปอเนาะ เกิดขึ้นตลอดเวลา

ในปี พ.ศ. 2526 ชื่อโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เพื่อให้สอดคล้องตามพระราชบัญญัติโรงเรียนเอกชน พ.ศ. 2525 และออกระเบียบการให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ที่สอนวิชาสามัญ ควบคู่วิชาศาสนาอิสลาม โดยฉบับแก้ไขล่าสุดออกมาเมื่อปี พ.ศ. 2548 ให้เงินอุดหนุนแก่โรงเรียน ที่ได้มาตรฐานตามมาตรา 15 (1) 100 เปอร์เซ็นต์ ส่วนโรงเรียนที่อยู่ในระยะเตรียมความพร้อม และโรงเรียนที่พึ่งจดทะเบียนหลังวันออกระเบียบให้เงินอุดหนุน 60 เปอร์เซ็นต์ แต่สำหรับโรงเรียนที่สอนเฉพาะวิชาศาสนาจะไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล

ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 (ซึ่งเป็นช่วงเดียวกันกับเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516) จนถึง ปี พ.ศ. 2530 การปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลง

ผู้บริหารประเทศและคณะรัฐบาลโดยตลอด การบริหารประเทศไม่มีความต่อเนื่อง การจัดระบบ ปอเนาะ จึงยังไม่ชัดเจนการศึกษารำเรียนในสถาบันศึกษาปอเนาะก็ยังเป็นที่นิยมของคนมุสลิมทั่วประเทศ มีการส่งลูกหลานเข้าเรียนจำนวนมาก โดยเฉพาะที่จังหวัดปัตตานี กระจ่างปี พ.ศ. 2533 ระเบียบ ต่าง ๆ ของกระทรวงศึกษาธิการก็เริ่มออกมาเพื่อให้สถาบันศึกษาปอเนาะปรับตัว และ เปลี่ยนสภาพเป็น โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม โดยมีการอนุโลมในกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อที่จะ สามารถให้โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามได้มีโอกาสรับเงินอุดหนุน ซึ่งสถาบันศึกษาปอเนาะ จำนวนมากได้มีการจดทะเบียนและปรับสภาพจากปอเนาะมาเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา อิสลาม เพื่อให้ ตรงกับเจตนาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

วันที่ 28 เมษายน 2547 ได้มีการออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย เรื่องสถาบันปอเนาะ พ.ศ. 2547 เพื่อส่งเสริมให้สถาบันศึกษาปอเนาะเป็นสถาบันสังคม เพื่อการ สอนตามหลักศาสนาอิสลามให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตตามวัฒนธรรมอิสลาม และความต้องการของ ชุมชนในการศึกษาอย่างเหมาะสม หลังจากนั้นได้มีการดำเนินการจดทะเบียนปอเนาะทุกแห่งใน ประเทศไทย ในวันที่ 9 พฤษภาคม 2547 โดยบรรดาโต๊ะครูและผู้บริหารสถาบันศึกษาปอเนาะได้ ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นนิมิตหมายที่ดีที่จะได้มีการร่วมมือกันระหว่างสถาบันศึกษา ปอเนาะกับทางราชการในเรื่องอื่น ๆ ต่อไป (คอเลาะ เจ๊ะเต, 2547 : 67 – 70)

ภาพประกอบ 2 ปอเนาะกับการเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบัน
ที่มา : คอเลาะ เจ๊ะแต (2547)

จากแผนผังจะเห็นได้ว่า โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีการเปลี่ยนแปลง และเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาที่ผ่านมา ในขณะที่เดียวกัน สถาบันศึกษาปอเนาะดั้งเดิม มีการเปลี่ยนแปลงจนดูเหมือนว่าปอเนาะดั้งเดิมเกิดการหยุดนิ่งไม่พัฒนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหลักสูตร การสอน การวัดผลและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ แต่สิ่งที่สำคัญคือต้องไม่ลืมว่า การวัดผลของระบบปอเนาะไม่ได้เน้นที่การทำข้อสอบผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำ 50 เปอร์เซ็นต์ ไม่ได้วัดที่ เครื่องแบบหรือการพัฒนาด้านวัตถุ ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาที่เน้นด้านจิตใจ คุณธรรม จริยธรรม และการปฏิบัติเพื่อพระเจ้าอย่างแท้จริง และระบบการบริหารของปอเนาะดั้งเดิม แตกต่างกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโดยสิ้นเชิง ระบบของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มีการแบ่งเป็นแผนกต่าง ๆ มีการแบ่งหน้าที่การบริหารอย่างชัดเจนและเป็นระบบ แต่ ครูใหญ่หรือผู้จัดการไม่ได้ทำการสอนนักเรียนโดยตรง ในสถาบันศึกษาปอเนาะ บาบอเป็นทั้ง ผู้สอนและผู้บริหารจัดการ เนื่องจากปอเนาะไม่มีระบบที่ซับซ้อน ไม่ต้องการวางแผนงานเพื่อ ผ่านความเห็นชอบเป็นขั้นเป็นตอน บาบอหรือโต๊ะครูจึงสามารถจัดการเรื่องต่าง ๆ ได้โดยง่าย (คอเลาะ เจ๊ะแต, 2547 : 71 – 73)

Prince of Songkla University
Pattani Campus

ตาราง 1 เปรียบเทียบรายละเอียดของความแตกต่างระหว่างปอเนาะกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

เรื่อง	ปอเนาะดั้งเดิม	โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
เงินอุดหนุนจากภาครัฐ	ไม่มี	มี
การช่วยเหลือจากภาครัฐ	น้อย	มาก
ค่าเทอม / ค่าบำรุง	ไม่มี	มี
ที่พัก	มี	มี (ส่วนใหญ่)
เปิดสอนสามัญ	ไม่มี (บางแห่งเปิดเป็นการศึกษานอกโรงเรียน)	มี
เวลาเรียน	ครอบคลุมตลอดวัน (05.00 – 21.00 น.)	08.00 – 16.30 น.
การแบ่งระดับชั้น	แบ่งตามความรู้ที่ได้เรียนมา ระดับชั้นแบ่งตามความยากง่าย ของหนังสือที่เรียน	เรียนตามลำดับชั้นปกติ โดยมี การเลื่อนชั้นเมื่อครบปี การศึกษา
ความสัมพันธ์กับครูผู้สอน	มาก	น้อย
พิธีทางศาสนาของนร. กับ ชุมชน	มี	มี
สามารถศึกษาต่อต่างประเทศ	ได้	ได้
การเรียนรู้และได้ปฏิบัติจริง	มาก	น้อย
ครูผู้สอนจบจาก (ส่วนใหญ่)	ปอเนาะ	ต่างประเทศ
เครื่องแบบ (ส่วนใหญ่)	ผู้ชายสวมเสื้อตะโละบลางอ นุ่งผ้าโสร่ง สวมหมวกกะปิ เยาะห์สีขาว ผู้หญิงสวมเสื้ออู รงแขนยาว	เสื้อเชิ้ต – กางเกงขายาว ปักชื่อ หรือเลขรหัสประจำตัว

ที่มา : ดอเลาะ เจ๊ะแต (2547)

ตาราง 2 เปรียบเทียบกลุ่มโต๊ะปาเก (ผู้เรียน) ของปอเนาะแบบดั้งเดิมกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ปอเนาะ	โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
กลุ่มที่ต้องการเรียนทางด้านศาสนาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน/นำไปสอน/เป็นผู้นำศาสนาในท้องถิ่น เป็นการเรียนแบบลึกซึ้ง โดยมีการเรียนและปฏิบัติควบคู่กันไป มีผู้ดูแลและให้คำปรึกษาตลอด 24 ชั่วโมง	กลุ่มผู้เรียนต้องการเรียนศาสนาควบคู่ไปกับสามัญ โดยกลุ่มหนึ่งต้องการเรียนสามัญเป็นหลักเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยต่อไป แต่ก็ต้องการหาความรู้ด้านศาสนาควบคู่ไปกับสามัญ อีกกลุ่มเป็นกลุ่มที่ต้องการเรียนศาสนาโดยตรง และมีเป้าหมายที่จะไปศึกษาต่อต่างประเทศ
กลุ่มที่มีฐานะยากจน (ส่วนใหญ่) ไม่มีทุนทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน	ฐานะปานกลางหรือพอมีพอใช้เป็นอย่างน้อย
ไม่จำกัดอายุของผู้เรียน โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุเกินวัยเรียนก็สามารถเรียนปอเนาะได้	ผู้ที่มีอายุอยู่ระหว่าง 13 – 25 ปี

ที่มา : ดอเลาะ เจ๊ะแต (2547)

แนวคิดเกี่ยวกับงานการศึกษาออกโรงเรียน

1. การศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาตลอดชีวิต คือ การจัดการศึกษาที่บูรณาการและผสมผสานการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพและศักยภาพอย่างเหมาะสมกับยุคสมัยตั้งแต่เกิดจนตาย สามารถคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ แก้ปัญหา และพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องและอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อันจะนำไปสู่การพัฒนา ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมโดยรวมการศึกษาตลอดชีวิตครอบคลุมการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

1.1 หลักการของการศึกษาตลอดชีวิตยึดหลักในการจัดดังนี้

1.1.1 หลักการบูรณาการและความเชื่อมโยง อย่างต่อเนื่องของการศึกษาในระบบโรงเรียน นอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนสามารถศึกษาหาความรู้ได้ตลอดช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย

1.1.2 หลักความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษา โดยส่งเสริมให้ประชาชน ทุกกลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสเลือกศึกษาหาความรู้ตามศักยภาพ และความต้องการของตน การศึกษาควรเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทุกคน

1.1.3 หลักการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยจัดเนื้อหาและกระบวนการเรียน การสอนที่เหมาะสมกับพื้นฐานและความสนใจของผู้เรียนของตนเองได้ และมุ่งจัดกิจกรรม การเรียนรู้เพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ อย่างมีประสิทธิภาพ

1.1.3 หลักการศึกษาเพื่อชีวิต โดยเน้นการศึกษาที่บูรณาการการเรียนรู้เข้ากับวิถีชีวิตของผู้เรียนและสภาพชุมชนสามารถนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของตน เป็นการจัดการศึกษาที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตของผู้เรียน

1.1.4 หลักการเรียนรู้เพื่อการคิดเป็นและแก้ปัญหาเป็น โดยส่งเสริมกระบวนการวิเคราะห์ ตัดสินใจและแก้ปัญหา บนพื้นฐานของข้อมูลและเหตุผล

1.1.5 หลักการ จัดการศึกษาโดยประชาชนและชุมชน โดยให้ผู้เรียน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมเน้นการคืนอำนาจการจัดการศึกษาให้กับชุมชนท้องถิ่น (สถาบันการศึกษาและพัฒนาต่อเนื่องสิรินทร, 2549 : 18)

2. การศึกษานอกโรงเรียน

2.1 ความหมายของการศึกษานอกโรงเรียน

การศึกษานอกโรงเรียนหรือการศึกษาผู้ใหญ่เป็นการจัดกิจกรรมการศึกษาที่แต่เดิมนั้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บริการกับกลุ่มผู้ใหญ่ที่ด้อยโอกาส ขาดโอกาส และพลาดโอกาสทางการศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดแตกต่างกัน ไปตามบริบทของสังคม เช่น สอนให้อ่านออกเขียนได้ สอนให้เข้าใจหน้าที่ของพลเมือง ส่งเสริมการรู้หนังสือ ส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมความเป็นอยู่ และส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

ในภายหลังเมื่อพบว่ากลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกโรงเรียนมิได้จำกัดเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ยังกระจายอยู่ในเด็กวัยเรียนที่ด้อยโอกาส ขาดโอกาส และพลาดโอกาสทางการศึกษาด้วย หลายประเทศจึงเริ่มใช้คำอื่น ๆ แทนคำว่า “การศึกษาผู้ใหญ่” เพื่อให้มีความหมายครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทั้ง 2 กลุ่มดังกล่าว เช่น คำว่า “การศึกษาต่อเนื่อง” “การศึกษานอกระบบ” “การศึกษาส่วนขยาย” “การศึกษานอกโรงเรียน”

การศึกษานอกโรงเรียน หมายถึง ประสบการณ์และกิจกรรมทางการศึกษาทุกรูปแบบที่จัดให้แก่ประชาชนที่อยู่นอกระบบโรงเรียนทั้งหมด ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่ประชาชนก่อนวัยเรียน ประชากรที่อยู่ในวันเรียนแต่พลาดโอกาสเข้าศึกษาในระดับต่าง ๆ ประชากรที่มีอายุพ้นวัยเรียนในระบบโรงเรียนไปแล้ว ตลอดจนประชากรวัยแรงงาน และวัยอื่น ๆ โดยไม่จำกัดวัย เพศ พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ ความสนใจ ฯลฯ โดยมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้รับความรู้ทั้งในด้านความรู้ที่เป็นพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต การอ่านการเขียน ความรู้ทางด้าน

ทักษะอาชีพ และข่าวสารข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในเรื่องต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและปรับตัวเข้ากับเจตนาารมณ์และสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม การศึกษาประเภทนี้มีความยืดหยุ่น ในเรื่องระบบ ระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะในด้านอายุของผู้เรียน ระยะเวลาเรียน หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล สถานที่เรียน ผู้เรียนสามารถเข้าเรียนได้เมื่อมีความพร้อม หยุดเรียนได้เมื่อมีภาระความจำเป็น และกลับมาเรียนใหม่ได้เมื่อต้องการ เป็นการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและสังคม หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดการศึกษาประเภทนี้ไม่จำกัดเฉพาะสถาบันการศึกษา อาจเป็นหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

2.2 หลักการในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน

การศึกษานอกโรงเรียนซึ่งเป็นการจัดกิจกรรมทางการศึกษาเพื่อให้บริการกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกโรงเรียน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส ผู้ขาดโอกาส และพลาดโอกาสทางการศึกษา ตลอดจนผู้สนใจทั่วไป จึงเป็นการประกันโอกาสทางการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายดังกล่าว เพื่อให้สามารถรับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยมีหลักการในการจัดการศึกษานอกโรงเรียน ดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2544 : 7-9)

2.2.1 ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกโรงเรียนเป็นการจัดบริการทางการศึกษาเพื่อให้โอกาส ขาดโอกาส และพลาดโอกาสทางการศึกษา เพื่อให้มีโอกาสรับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีข้อจำกัดในด้านต่าง ๆ เช่น เพศ วัย พื้นฐานการศึกษา อาชีพ ความสนใจ ฐานะทางเศรษฐกิจ

2.2.2 การกระจายโอกาสทางการศึกษา การศึกษานอกโรงเรียนต้องใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อกระจายโอกาสทางการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายให้ครอบคลุมทั่วถึง

2.2.3 ส่งเสริมการศึกษาที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต การจัดการศึกษานอกโรงเรียนควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ผู้เรียนมีความพร้อม เมื่อใดก็สามารถศึกษาหาความรู้ ได้ตลอดเวลา ทุกช่วงชีวิต

2.2.4 สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การศึกษานอกโรงเรียนจัดเพื่อสนอง ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายซึ่งอาจมีแตกต่างกัน

2.2.5 ยืดหยุ่น หลากหลาย และสัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิต เนื้อหา หลักสูตร และกิจกรรมการจัดการศึกษานอกโรงเรียนควรมีความยืดหยุ่น หลากหลาย และสอดคล้องกับสภาพดำเนินชีวิตของผู้เรียนและบริบทชุมชน

2.2.6 มีความหลากหลายในรูปแบบการเรียนการสอน การศึกษานอกโรงเรียน ควรความรูปแบบที่หลากหลายเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้เรียน เช่น บางรูปแบบอาจมีครูสอนและจัดสอนเต็มเวลา บางรูปแบบอาจสอนบางเวลา โดยให้ผู้เรียนสามารถเรียนสลับกับทำงานได้ บางรูปแบบอาจเรียนด้วยตนเอง โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป บางรูปแบบอาจเรียนโดยอาศัยสื่อต่าง ๆ

2.2.7 การจัดการเรียนการสอนต้องคำนึงถึงความแตกต่างของบุคคล เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายการศึกษานอกโรงเรียนประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความหลากหลาย และความแตกต่างกันในด้าน ต่าง ๆ เช่น อายุ เพศ อาชีพ ความสนใจพื้นฐาน พื้นฐานการศึกษา ดังนั้น ผู้สอนต้องตระหนักถึงความแตกต่างดังกล่าว และพยายามหาวิธีสอนเพื่อสร้างแรงจูงใจกับผู้เรียน ตลอดจนให้ผู้เรียนมีอิสระในการกำหนดความเร็วและความสะดวกในการเรียนของตนเอง

2.2.8 การมีส่วนร่วมของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย การจัดการศึกษานอกโรงเรียนต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนและกลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง และจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

2.2.9 การระดมทุนทางสังคม การจัดการศึกษานอกโรงเรียนต้องมีการระดมทุนทางสังคมเพื่อส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชน และกลไกทุกภาคส่วนของสังคม นำทรัพยากร ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมในสังคมมาใช้

2.3 การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน

การจัดการศึกษานอกโรงเรียนเป็นกระบวนการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยมีแนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษา 4 ด้าน คือ

2.3.1 การศึกษาพื้นฐาน การศึกษาพื้นฐานเป็นการจัดการศึกษาเพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้ และพัฒนาทักษะพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต การทำงาน และการศึกษาต่อเนื่อง ในอันที่จะเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตและสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยมีการจัดกิจกรรมที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระตั้งแต่การส่งเสริมการรู้หนังสือ การศึกษาในหลักสูตรเทียบเท่าการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาต่อเนื่อง ที่ตอบสนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายอย่างหลากหลาย การจัดการศึกษาพื้นฐานคำนึงถึงความแตกต่างกันของผู้เรียนที่ส่วนมากคือผู้ใหญ่ และใช้จิตวิทยาผู้ใหญ่ในการออกแบบการเรียนรู้ โดยเน้นการจัดกิจกรรมการศึกษาแบบพบกลุ่มที่ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการกำหนดเนื้อหาสาระ และวิธีการเรียนรู้ ในชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ มีการบูรณาการเนื้อหาเข้ากับวิถีชีวิตจริง ใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ

และมีวิธีการทำงานแบบโครงการ ขณะเดียวกันก็จัดให้มีระบบการเรียนการสอนโดยใช้สื่อทางไกลอย่างหลากหลายวิธีเพื่อเป็นทางเลือกให้กับกลุ่มเป้าหมายทั้งในและต่างประเทศ

2.3.2 การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ การศึกษาเพื่อพัฒนาอาชีพ เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถ และทักษะในการประกอบอาชีพของบุคคล ซึ่งการจัดการศึกษาดังกล่าว ได้พิจารณาถึงความต้องการในการเรียนรู้อย่างแท้จริง โดยมีระบบจำแนก ผู้เรียนที่จะเรียนวิชาชีพแต่ละกลุ่มแต่ละประเภท มีการวางแผนการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และมุ่งเน้นการปฏิบัติจริงที่บูรณาการกับวิถีชีวิตโดยใช้วงจรกระบวนการคิด การทำ การจำ การแก้ไขปัญหาการว่างงานและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจชุมชน ขณะเดียวกันครูและวิทยากรทางด้านวิชาชีพจะต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ และความสามารถทางด้านอาชีพ และต้องประสานให้ผู้ที่มีความรู้ ผู้ประกอบการตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่นและเครือข่ายต่าง ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มอาชีพ ตลอดจนการสร้างเครือข่ายอาชีพที่มีระบบการเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ระหว่างกัน

การจัดการศึกษาอาชีพนั้น ดำเนินการในรูปแบบการฝึกทักษะอาชีพ การเข้าสู่อาชีพ การพัฒนาอาชีพ และการพัฒนาอาชีพด้วยเทคโนโลยี โดยอาจจัดในลักษณะหลักสูตรระยะสั้นที่ตอบสนองความต้องการของผู้เรียน กิจกรรมต่อเนื่องเพื่อพัฒนากลุ่มเป้าหมายให้สามารถคิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้พัฒนาตนเองเพื่อเข้าสู่อาชีพ กิจกรรมการรวมกลุ่มของผู้ที่มีอาชีพประเภทเดียวกันเพื่อเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การแสวงหาความรู้และประสบการณ์ร่วมกัน รวมถึงการใช้เทคโนโลยีในการพัฒนาอาชีพ

2.3.3 การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต การศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต เป็นการจัดการกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมความรู้ความสามารถของบุคคลเพื่อให้สามารถจัดการกับตนเองและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้มีความสุขตามสภาพและความปลอดภัยในสังคม โดยเป็นการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการองค์ความรู้และกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันเข้าด้วยกันในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มสนใจ กิจกรรมค่าย การฝึกอบรม ซึ่งมุ่งหมายที่จะเสริมสร้างความสามารถให้กับบุคคล เพื่อให้มีทักษะในชีวิตในการแก้ไขปัญหาเฉพาะด้านที่เหมาะสมกันแต่ละพื้นที่และสถานการณ์ เช่น ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การป้องกันสาธารณภัย การจราจร การดูแลสุขภาพและอนามัย ฯลฯ

2.2.4 การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน การศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนเป็นการจัดการศึกษาที่บูรณาการความรู้ทักษะจากการศึกษาที่ผู้เรียนมีอยู่หรือได้รับจากการเข้าร่วมกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยมีรูปแบบที่หลากหลาย ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้และทุนทางสังคมเป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้ และมีเนื้อหาสาระเน้นหนักใน

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคม สิ่งแวดล้อมตลอดจนคุณธรรม จริยธรรม การจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อพัฒนาสังคมและชุมชน มีรูปแบบที่หลากหลาย สอดคล้องกับเนื้อหาสาระและสภาพของกลุ่มเป้าหมาย เช่น การจัดค่ายประชาธิปไตย วิสาหกิจชุมชน เวทีชาวบ้าน เวทีประชารัฐ โดยกระบวนการเรียนรู้จะผสมผสานทั้งการศึกษานอก ระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งนี้โดยการมีเป้าหมายในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ชุมชนที่เข้มแข็งเป็นปึกแผ่น สามารถพึ่งตนเองได้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามวิถีการปกครองระบอบประชาธิปไตยตลอดจนอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้

1. สถานการณ์ปัจจุบัน การจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีรูปแบบหลากหลายมีการจัดในสถานศึกษาหลายประเภท ได้แก่ โรงเรียนของรัฐบาล โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15(1) และมาตรา 15(2) สถาบันศึกษาปอเนาะ ศูนย์ฝึกอบรมจริยธรรมและศาสนาอิสลามประจำมัสยิด(ตาดีกา) โรงเรียนปริยัติธรรม สำนักศาสนศึกษา และศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ซึ่งมีผู้ได้รับการการศึกษาในระบบ โรงเรียนทุกสังกัด จำนวนกว่า 500,000 คน และผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน อีกประมาณ 500,000 คน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2549 : 9)

ด้วยรูปแบบการจัดการศึกษาที่หลากหลายดังกล่าวหลายด้านยังคงมีความซ้ำซ้อน กระบวนการจัดการศึกษาบางด้านขาดประสิทธิภาพ มีการออกกลางคัน ขาดความยืดหยุ่น ขาดความเชื่อมโยงและไม่สามารถเทียบโอนระหว่างกันได้ เช่น หลักสูตรอิสลามศึกษา ซึ่งทำให้ผู้เรียนต้องเรียนซ้ำเสียเวลา บางส่วนไม่ได้เรียนด้านวิชาที่เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพรูปแบบการจัดการศึกษาในโรงเรียนของรัฐไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความต้องการของประชาชน ทำให้โรงเรียนของรัฐไม่เป็นที่นิยมของประชาชนในท้องถิ่น และยังส่งผลให้เด็กไทยพุทธและมุสลิมบางส่วนขาดการเรียนรู้ร่วมกัน

2. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนา การจัดการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ต้องยึดหลักการจัดการศึกษาเชิงบูรณาการกับวิถีชีวิต อัตลักษณ์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรมความต้องการของท้องถิ่นและประชาชนที่มีลักษณะเฉพาะบนพื้นฐานของหลักศาสนา ที่เชื่อมโยงหลักการทางศาสนาเข้ากับวิชาสามัญและวิชาชีพที่ยึดผู้เรียนและประชาชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีการบริหารจัดการในลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากพื้นที่อื่น

3. แนวทางการดำเนินงาน มุ่งพัฒนาสถานศึกษาของรัฐให้มีมาตรฐานคุณภาพสูง และพอเพียงต่อการสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียนนิยมเข้ามาเรียนมากขึ้น เน้นการจัดการเรียนการสอนที่ ส่งเสริมศักยภาพ และความต้องการของเรียนเป็นรายบุคคล ให้มีการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ วิชาชีพ และ วิชาสามัญอย่างสมดุล พัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน และภาษามลายู ทั้ง มลายูท้องถิ่น ที่ใช้เป็นสื่อในการจัดการเรียนการสอนและภาษามลายูกลางรวมทั้งการสอน ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นที่ถูกต้อง ส่งเสริมสนับสนุนการปรับปรุงซ่อมแซมสถานศึกษาทั้งรัฐ และเอกชนให้อยู่ในสภาพดี มีบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างแท้จริงให้มีการ ประเมินผู้เรียน ทั้งด้านวิชาความรู้และจิตพิสัย ทั้งส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนจน สำเร็จการศึกษาตามศักยภาพและความต้องการลดอัตราการออกกลางคัน และส่งเสริมการศึกษาต่อ อย่างกว้างขวางโดยกำหนดให้มีการจัดระบบการแนะแนว การเทียบโอน เทียบประสบการณ์ให้ ผู้เรียนทั้งสายสามัญ และวิทยาศาสตร์ และให้มีการเทียบโอนระหว่างสามัญและศาสนาเพื่อเปิด โอกาสผู้เรียนที่มีความต้องการทุกคนได้เรียนจนสำเร็จปริญญาตรี และสามารถประกอบอาชีพได้ ส่งเสริมให้ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีในพื้นที่จังหวัดชายแดน มีโอกาสเข้าปฏิบัติงาน ราชการมากขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2549 : 10 - 11)

4. เป้าหมาย เพื่อพัฒนาการศึกษาใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ให้สอดคล้องกับ สภาพเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการของผู้เรียนประชาชน และให้การศึกษา มีบทบาทในการ เสริมสร้างสันติสุขในจังหวัดชายแดนภาคใต้

5. มาตรการดำเนินงาน เพื่อให้มีรูปแบบและวิธีการดำเนินงานในการแก้ปัญหา ทางการศึกษาที่ชัดเจน มีประสิทธิภาพ ให้เกิดความเข้าใจร่วมกันของผู้ปฏิบัติและผู้เกี่ยวข้อง ได้ กำหนดมาตรการดำเนินดังต่อไปนี้

5.1 การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอน

5.1.1 ปรับหลักสูตรในสถานศึกษาทุกประเภท ทุกสังกัดให้สอดคล้องกับ ความต้องการของผู้เรียนทั้งไทยพุทธและมุสลิม ในระดับการศึกษาภาคบังคับและการศึกษาขั้น พื้นฐาน

5.1.2 ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนของสถานศึกษาทั้งด้านวิชา ศาสตร์ ภาษาไทย ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และภาษาต่างประเทศที่สำคัญๆ เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษาจีน ภาษามลายูกลาง และมลายูท้องถิ่น เป็นต้น

5.1.3 เร่งการใช้หลักสูตรบูรณาการ และการเทียบโอนการเรียนวิทยาศาสตร์ และวิชาสามัญทุกรูปแบบทั้งระบบ

5.1.4 ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนสองภาษา (ไทย-มลายูถิ่น) ในโรงเรียนประถมศึกษา โดยจัดทำหลักสูตรสื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

5.1.5 ดำเนินเทียบคุณวุฒิทางการศึกษา สำหรับผู้สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศที่ยังตกค้าง ให้สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อในประเทศ หรือเป็นคุณวุฒิเพื่อเข้าทำงานได้ และส่งเสริมให้ได้ใช้ศักยภาพในการประกอบอาชีพและพัฒนาท้องถิ่น

5.1.6 ส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

5.2 การพัฒนาสถานศึกษาของรัฐ

5.2.1 เร่งพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในอดีต ให้มีการพัฒนาคุณภาพอย่างรวดเร็ว

5.2.2 ส่งเสริมการจัดการเรียนการสอนอิสลามศึกษา ในสถานศึกษาของรัฐทุกระดับให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

5.2.3 เปิดโอกาสให้ผู้สำเร็จการศึกษาปริญญาตรี และผู้สอนศาสนาที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับ เข้ามาเป็นผู้สอนในสถานศึกษาของรัฐ

5.2.4 จัดตั้งและพัฒนาสถานศึกษา ในรูปแบบพิเศษทั้ง โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ เพื่อรองรับเด็กกำพร้า เด็กยากจนและเด็กด้อยโอกาสโรงเรียนวิทยาศาสตร์ สำหรับผู้เรียนที่มีความสามารถด้านวิทยาศาสตร์ใน 3 จังหวัด และจังหวัดสงขลาเขตพื้นที่การศึกษาที่ 3

5.2.5 ส่งเสริมให้สถานศึกษาของรัฐร่วมมือกับชุมชน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือดูแลบุตรหลานอย่างใกล้ชิด เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้อตามแนวพระบรมราโชวาท “เข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา”

5.3 การพัฒนาสถานศึกษาเอกชน

5.3.1 เปิดโอกาสให้มีการสอนศาสนาในโรงเรียนเอกชน ประเภทสามัญ ให้มีมาตรฐานเดียวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

5.3.2 พัฒนาระบบการมูลนิธิ กรรมการสถานศึกษาผู้บริหาร ครู ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม มาตรา 15(1) เพื่อเพิ่มคุณภาพนักเรียนและสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องทั้งด้านศาสนา และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

5.3.3 ส่งเสริมการสอนวิชาสามัญและอาชีพแบบครบวงจรทั้งด้านการผลิต การตลาด และการเข้าถึงแหล่งทุนในโรงเรียนเอกชน มาตรา 15(2) ที่สอนศาสนาเพียงอย่างเดียว และสถานศึกษาปอเนาะ โดยความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาเอกชน ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน และสถาบันอาชีวศึกษาในพื้นที่

5.3.4 เพิ่มระบบการนิเทศโรงเรียนเอกชน ให้สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.3.5 ส่งเสริม สนับสนุนการสอนศาสนาอิสลามขั้นพื้นฐาน (ฟัรฎูฮีน) ในศูนย์การศึกษาศาสนาอิสลามประจำมัสยิด (ตาคีกา) โดยเปิดโอกาสให้ผู้เฒ่าศาสนา ผู้ทรงคุณวุฒิทางศาสนาในพื้นที่มีส่วนร่วมในการบริหารหลักสูตร จัดทำหนังสือเรียน ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

5.4 การพัฒนาอาชีพและการศึกษานอกโรงเรียน

5.4.1 จัดการศึกษานอกโรงเรียนให้กับผู้ไม่จบการศึกษา ภาคบังคับและการศึกษา ขั้นพื้นฐาน 12 ปี

5.4.2 จัดการศึกษา อบรม เพื่อยกระดับการศึกษาของวัยแรงงาน โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่าย

5.4.3 จัดเทียบโอนความรู้ และประสบการณ์ให้กับประชาชน เพื่อการศึกษาต่อ และการประกอบอาชีพ

5.4.4 จัดสอนภาษามลายูท้องถิ่นให้กับข้าราชการทหาร ตำรวจ และประชาชนทั่วไป

5.4.5 จัดหลักสูตรวิชาชีพ และการฝึกอบรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทั้งในด้านการผลิตอาหารฮาลาล การพัฒนาสินค้า หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ การสนับสนุนธุรกิจขนาดย่อมและอื่นๆ

5.5 การพัฒนาอุดมศึกษา

5.5.1 ยกฐานะมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานีเป็นมหาวิทยาลัยเอกเทศ และยกระดับวิทยาลัยอิสลามให้เป็นสถาบันนานาชาติ

5.5.2 พัฒนาศักยภาพของมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ และเร่งเปิดสอนคณะอิสลามศึกษา และสาขาที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่ของโลกมุสลิม โดยร่วมมือกับมหาวิทยาลัยอัล-อัสฮัร ประเทศอียิปต์

5.5.3 สร้างความเข้มแข็ง และเร่งขยายเป้าหมายการรับนักศึกษาของวิทยาลัยชุมชน

5.5.4 ส่งเสริมมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลาให้มีบทบาท ในการพัฒนาบุคลากรให้สถานศึกษาของรัฐและเอกชนอย่างมีประสิทธิภาพ

5.5.5 ส่งเสริมการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนา จังหวัดชายแดนภาคใต้

5.5.6 ส่งเสริมสนับสนุนการจัดการการศึกษาสงฆ์ ในระดับอุดมศึกษาให้มีความเข้มแข็งสามารถผลิตบัณฑิตทางพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.6 การสร้างขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงานของบุคลากร

5.6.1 เลื่อนขั้นเงินเดือนให้แก่ข้าราชการผู้ปฏิบัติงานโดยเพิ่มโควตาพิเศษ อีกร้อยละ 1

5.6.2 เพิ่มมาตรการดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของบุคลากร โดยร่วมมือกับหน่วยงานด้านความมั่นคงและชุมชนอย่างใกล้ชิด

5.6.3 จัดทำหลักเกณฑ์มาตรการจูงใจและเงื่อนไขในการส่งเสริมความก้าวหน้าทางอาชีพของบุคลากรด้านการศึกษาในพื้นที่ จังหวัดชายแดนภาคใต้

5.7 การปรับโครงสร้างระบบบริหารการจัดการศึกษาให้เป็นเอกภาพ

5.7.1 จัดตั้งกลไก และ โครงสร้างพิเศษด้านการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยจัดให้สำนักผู้ตรวจราชการ เขตตรวจราชการที่ 12 (จังหวัดยะลา) เป็นศูนย์ประสานงานในลักษณะที่เป็นกระทรวงศึกษาธิการส่วนหน้าภายใต้การกำกับของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

5.7.2 สร้างความเข้มแข็งให้สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ในการดูแลโรงเรียนเอกชนทุกแห่ง โดยกำหนดให้มีรองผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษาด้านการศึกษาเอกชน และกลุ่มงานการศึกษาเอกชนดูแลรับผิดชอบเป็นการเฉพาะ

5.7.3 พัฒนาระบบข้อมูลการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้มีประสิทธิภาพ

5.7.4 พัฒนาระบบการติดตาม ประเมินผล และการรายงานที่เข้มแข็ง

5.7.5 พัฒนาระบบข้อมูลบุคลากรในพื้นที่ที่เดินทางไปศึกษาต่างประเทศ และส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นตามความรู้ความสามารถ

6. เงื่อนไขความสำเร็จ

6.1 ต้องระดมทรัพยากรทุกภาคส่วนในกระทรวงศึกษาธิการ

6.2 ต้องร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับฝ่ายความมั่นคง และชุมชน

6.3 ต้องดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2549 :

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรวัตน์ เพ็ชรสงฆ์ (2551 : 56) ศึกษาความคิดเห็นของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าเครือข่ายที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

บุญทิพย์ แก้วเนื้ออ่อน (2548 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะกรรมการสถานศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดยะลา ผลการวิจัยพบว่า 1) การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะกรรมการสถานศึกษาในโรงเรียนมัธยมศึกษา จังหวัดยะลา โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง 2) คณะกรรมการสถานศึกษาที่มาจากกลุ่มผู้แทนต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาพรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .05 โดยบุคคลภายในมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษามากกว่าบุคคลภายนอก เมื่อพิจารณารายด้าน คณะกรรมการสถานศึกษาที่มาจากกลุ่มผู้แทนต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาด้านการบริหารจัดการและด้านกรให้ความเห็นชอบแตกต่างกัน ส่วนด้านส่งเสริมและสนับสนุนไม่แตกต่างกัน 3) คณะกรรมการสถานศึกษาที่มีวุฒิการศึกษาต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน 4) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีรายได้ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในภาพรวมและรายด้านไม่แตกต่างกัน 5) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มาจากกลุ่มผู้แทนและวุฒิการศึกษาที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่แตกต่างกัน 6) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มาจากกลุ่มผู้แทนและรายได้ที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่แตกต่างกัน 7) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีวุฒิการศึกษาและรายได้ที่ต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ไม่แตกต่างกัน

สุมลทิพย์ ณ นคร (2547 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดสตูล ผลการวิจัย พบว่า 1) ระดับความสำคัญของปัจจัยด้านคณะกรรมการสถานศึกษา ปัจจัยด้านโรงเรียน และปัจจัยสภาพแวดล้อมของชุมชน ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดสตูล มีความสำคัญอยู่ในระดับมาก 2) ระดับของการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดสตูล โดยรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก 3) ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยด้านโรงเรียน และปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมของชุมชนมีความสัมพันธ์ทางบวกค่อนข้างสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 ปัจจัยด้านคณะกรรมการสถานศึกษามีความสัมพันธ์ทางบวก ระดับปานกลาง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01 กับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้น

พื้นฐานในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดสตูล 4) ปัจจัยด้านโรงเรียน (SCH) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน (ENVI) และปัจจัยด้านคณะกรรมการสถานศึกษา (COMMIT) ใช้เป็นตัวพยากรณ์การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดสตูล (PERIT) สามารถร่วมกันพยากรณ์ได้ร้อยละ 53.0 อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .01

คอเถาะ เจ๊ะเต (2547 : 63) การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกรณีศึกษาบ้านดาโต๊ะ และบ้านภูมิ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี สรุปว่า สถาบันศึกษาปอเนาะเป็นสถาบันที่จัดการศึกษาในสถานที่บ้านของโต๊ะครู หรือเจ้าของปอเนาะ และผู้เรียนพักอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นลักษณะแบบครอบครัว ครูผู้สอนศาสนาก็มาจากเครือญาติ การจัดการศึกษาเป็นลักษณะการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อแสวงหาความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิตตามหลักศาสนา และศึกษาเกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนาของผู้เรียนไปปรับใช้สังคม ดังนั้น เจ้าของปอเนาะต้องกำกับควบคุมดูแลผู้เรียนตลอดเวลา ไม่ให้ปฏิบัติตนในสิ่งที่ไม่ถูกต้องและผิดหลักคำสอนของศาสนา เมื่อศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนเข้าไปดำเนินการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนให้กับผู้เรียนในสถาบันศึกษาปอเนาะ ผู้บริหารสถาบันศึกษาปอเนาะถึงจำเป็นที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมและในการควบคุมดูแลตลอดเวลา เพื่อป้องกันมิให้กระทำผิดต่อหลักคำสอนของศาสนา เป็นการมีส่วนร่วมในลักษณะธรรมชาติของสถาบันศึกษาปอเนาะ

บุญเกิด ครุเจริญ (2544 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการปฏิบัติงานของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามความคิดเห็นของข้าราชการครูในอำเภอกะบวน จังหวัดขอนแก่น แล้วพบว่า การปฏิบัติงานของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับ มากทุกหน้าที่ ผลการปฏิบัติงานที่มากเป็นอันดับแรก คือ การส่งเสริมสนับสนุนให้เด็กทุกคนในเขตบริการ ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง มีคุณภาพ และได้มาตรฐาน ปัญหาในการปฏิบัติงานที่เห็นว่ามีปัญหามาก คือ กรรมการมีความรู้ ด้านการจัดการศึกษาไม่ดีพอ ไม่ค่อยได้แสดงความคิดเห็น มักคิดเห็นตามที่โรงเรียนชี้แนะ

สังพร ศรีเมือง (2543 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานกรมประถมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

1. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาแยกเป็นรายด้าน พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต้องการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับ มาก ในด้านการกำหนดนโยบายและการวางแผนสนับสนุนทรัพยากร การดำเนินการ และต้องการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง ในด้านการกำกับ ติดตาม และประเมินผล

2. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในแต่ละองค์ประกอบต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ตามวิธีการของเซฟเฟ พบว่า ผู้แทนครูต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาสูงกว่า ผู้แทนปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ส่วนผู้บริหารสถานศึกษาต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา สูงกว่า ผู้แทนปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้แทนครู

3. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาที่มีขนาดต่างกัน ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ตามวิธีการของเซฟเฟ พบว่าคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษา ขนาดใหญ่ ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาสูงกว่าคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ในสถานศึกษาขนาดกลาง และสถานศึกษาขนาดเล็ก

4. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในแต่ละองค์ประกอบมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ ตามวิธีการของเซฟเฟ พบว่าผู้บริหารสถานศึกษา มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสูงกว่า ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา

5. คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสถานศึกษาที่มีขนาดต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยเมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ตามวิธีการของเซฟเฟ พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสถานศึกษาขนาดใหญ่ มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสูงกว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสถานศึกษาขนาดกลาง และสถานศึกษาขนาดเล็ก คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขนาดกลาง มีระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสูงกว่า คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในสถานศึกษาขนาดเล็ก

ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้บริหารสถาบันศึกษา ปอเนาะในการจัดการศึกษานอกโรงเรียนในจังหวัดปัตตานี ตามทัศนะของครูอาสาสมัครการศึกษา นอกโรงเรียนประจำสถาบันศึกษาปอเนาะ ว่าผู้บริหารสถาบันศึกษาปอเนาะแต่ละปอเนาะมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนมากน้อยเพียงใด เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณา

ปรับปรุงแก้ไขปัญหาที่เป็นอุปสรรค ตลอดจนพัฒนาให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ในการ
บริหารงานในสถานศึกษาต่อไป

Prince of Songkla University
Pattani Campus